

KOVÁCS ISTVÁN

Jánosi Zoltán: Oláh János

MMA Kiadó, 2018

KOVÁCS ISTVÁN (1945) Salföld

A Magyar Művészeti Akadémia Irodalmi tagozata Ács Margit szerkesztésében *Közelmépek írókról* címmel portrészorozatot indított, amely részben az akadémiai tagok, részben a közelmúlt kiemelkedő alkotóinak életét, munkásságát mutatja be. Ennek jegyében jelent meg Jánosi Zoltán *Ratkó József* című monográfiája 2016-ban, majd Oláh János költői, írói, irodalomszervezői portréja két évvel később. Mint Márkus Béla *Szilágyi Istvánról*, Papp Endre *Vári FABIÁN Lászlóról* vagy Cs. Nagy Ibolya *Farkas Árpádról* szóló munkája bizonyítja, az MMA által kezdeményezett monográfiáirásnak nem feltétele a lezárt életmű.

Jánosi Zoltánnak az 1989-ben elhunyt Ratkó Józsefről és a 2016-ban közülünk eltávozott Oláh Jánosról írt monográfiái mellé emelhetjük a szerző Nagy László költészetét bemutató *„Szólitlak, hattyú”* című tanulmánykötetét (Magyar Napló, 2006). A három könyv sajátos sorsismertető, műelemző triptichont alkot. A sorozat jellegén túl az alkotói módszert, a műszerkezetet tekintve az *Oláh János-* és *Ratkó József-*könyv rokon szellemű – és az persze a két költő esztétikai elveit, létfelfogását, társadalmi és történelmi látásmódját, egyéni sorsérzékenységet tekintve is –, míg a *„Szólitlak, hattyú”* tartalmára az alcím ad pontos magyarázatot: *Válogatott írások Nagy László életművéről*.

Ez utóbbi kötet bevezető tanulmányában – *Nagy László kora* – teszi fel a kérdést Jánosi Zoltán: „Milyen kor volt ez valójában?” A válaszbba foglaltak Ratkó József és Oláh János életét, írói, költői munkásságának közegét is meghatározták: „A demokrácia esélyének és elvetelésének kora, a személyi kultusz kora, a megtevesztettségek, téveszmék, padlássöprések, a recski és más kínzó táborok, a remény szörnyeteggé válásának, fiai felfalásának kora. A Rajk-per kora, a nemzet hatalmas lélegzetvételének, majd oxigénhiányos állapotának kora, az 1956-os forradalmat és szabadságharcot legázoló szovjet tankok, Nagy Imrék felakasztásának kora, Kádár János kora, a puha diktatúra és a felpuhított nemzeti identitás, a telerkott gyomrok és a kiürített eszmék, a rozsdásodó vasfüggöny és a szétrozsdásodó morál, a málló jövőkép kora.” Ez ellen lázadni kellett... és voltak, akik lázadtak is – teszi hozzá a szerző, majd hozzáfűzi:

„A több szinten lázadó szellem erőfeszítésének bizonyítéka az is, hogy erre az időszakra a magyar líra-történet egyik leggazdagabb periódusa esik.” E korszaknak mind a lázadást, mind a költészetújítást tekintve részese a Jánosi Zoltán által minden tekintetben „átvilágított” három költő.

Mindazonáltal hozzátehetjük, hogy míg Nagy Lászlóban a háború romjai közül reménykeltően kicsapó „fényes szelek” 1945-öt követő rövid, átmeneti éveit a közelgő „jobb kor” megvalósulásával kecségtettek, ennek illúziójától Ratkó József, de még inkább Oláh János – életkoránál fogva – már mentes volt. Utóbbinak a Somogy megyei Nagyberkiben nagyszülőknél töltött gyermekkori vakációi a paraszti társadalom brutális szétverésének idejére estek. A szűkebb pátriában látottak, hallottak, tapasztaltak már 1956 előtt a képmutató rendszer, az országos hazugság ellen hangolhatták az érzékeny kamaszt, akit a forradalom napjainak önfeláldozó heroizmusa, majd az azt követő, szemérmetlenül kegyetlen időszak a megtorlásával, leplezetlen bosszúvágyával hirtelen felnőtte tette.

János Zoltán „hősének” költői kibontakozásával átszötteen mutatja be az 1956 után kezdődő és 1969-ig, vagyis az *Elérhetetlen föld* című antológia megjelenéséig tartó „pályakezdő” korszakot, amelyben a Képző- és Iparművészeti Gimnáziumban (a Kisképzőben), majd az ELTE Bölcsészettudományi Karán töltött évek, tanultak, tapasztaltak egyaránt meghatározóak.

A szerző mélyreható verselemzése is arról győzhet meg, hogy Oláh János már indulása idején is a költői eszköztár gazdag szellemi vértetében áll előttünk. A három tizenkét soros szakaszból álló *Fehér karácsony* első harmadát összegző részt – „Olyan a hó, olyan a fény, / mint egy elhagyott mozdulat, / e szobányi végtelenből / nem leli az egérutat” – folytathatnák a 2002-ben *Por és hamu* címmel megjelent kötet 1956 riadt szeretet-ünnepét is felvillantó – „Az elcsitul fegyverpropagást / sínek lüktetik vissza-vissza” – *Karácsonyi csengőjének* záró soraival: „A lakótelep ablakai mögött / ijedt kamaszként / ugrál a gyertya lángja”.

A Kilencek költőcsoport szerveződésének és ezzel együtt az *Elérhetetlen föld* című antológia

Gratulálunk szerzőnknek a Széchenyi-díjhoz.

vesszőfutásos megjelenésének történetét Jánosi Zoltán az érintettek által igazolt hitelességgel tárja föl, írja le. A költő 1972-ben napvilágot látott első kötetének címadó hosszúverse, a *Fordulópont* – emlékezetem szerint a kicenzúrázott [...] *Szarkaváros* helyébe – a *Kiáltvánnyal* együtt az utolsó pillanatban került bele az antológiába: az Írószövetség által belső szerkesztőül megbízott Gáll István, A *ménesgazda* írója jóindulata folytán. Ő ugyanis magától értetődő engedékenységet azzal indokolta; ha már A *Szarkaváros* szemet szúr az „illetékeseknek”, János tegyen be helyette más verset. A „megcsonkított” Utassy József is ennek ürügyén csempészhetette be az antológia záró verseként a *Zúg március!*-t.

A *Fordulópont* az *Elérhetetlen föld* egyik legfontosabb verse. A szocialista rendszer kiúttalanságát és kilátástalanságát, s ezzel együtt a költő nemzedékének helyzetét legpontosabban benne fogalmazta meg Oláh János: „Az éjszakán dörömbölünk, / nyitott kapun dörömbölünk, / felnyithatatlan nyitottság előttünk.”

Miután Jánosi Zoltán aláhúzza az *Elérhetetlen föld* morális és irodalomtörténeti jelentőségét, a *Fordulópont* című kötet verseinek elemzése kapcsán jut arra a megállapításra, hogy „az Oláh-vers meghatározó vonása a belső és külső világra tekintő *elemző ráció* és az ehhez evidenciaszerűen kapcsolódó tárgyiaság (és objektivitás), valamint a létfolyamatokat átélő, folyton vibráló, *nyugtalan érzékenység* és benne az érzelem, amelynek viszont a metaforizálás s olykor a látomásosság formálja meg a poétikai testét”. E művelet legfőbb összetevője a nyelv, amely műteremtő folyamatként egybeötvöződik a művel. „Ezért a diktatúra elleni lázadás – ahogyan Oláh János költőként szinte fellépésétől átlátta – magának a nyelvnek az eredeti funkcióba történő visszaállítása, az igazságot és a világosságot kifejező erőinek visszaszólítása lett” – fűzi hozzá a monográfia szerzője, hozzátéve: „A szó hatalmát, a szabad beszéd világformáló élményét és a zsarnokság félelmét is ettől a küldetéséhez visszavezetett szótól elemi erővel ismerte fel a hatalommal perlekedő fiatal líra. Az igazságot kimondó szó megváltást ígért az álságos világ szó-hamisításai s ezáltal gondolatmachinációi [...] és az emberek megtévesztése ellen.”

Ennek tudatában érthető, hogy Oláh János azokkal a költőkkel időzik legszívesebben, akiknek idejében a nyelv és a hit megtartása egyenlő volt a

valóságos fegyveres küzdelemmel. Így hívja szövetségeseül Bornemisza Pétert, Heltai Gáspárt, Wathay Ferencet, Thordai Jánost a 16. és 17. századból. Ezért állnak közel Oláh Jánoshoz a kurucdalok is, amelyek mintájára, rigmusára – a saját korához igazítva – több verset is írt: *Kilenc lovam, A budai hegyek alatt, Európa elrablása*.

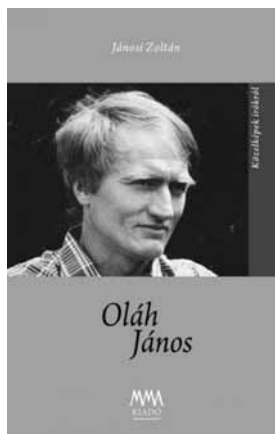
A hatvanas években a *Kilencek* legfőbb szövetségese, pártfogója Nagy László volt. Költői sugárzásának büvökörén Oláh János tudatosan kívül akart maradni, holott a nemzedéktársai között alig akadt, aki ne őt vagy Juhász Ferencet tekintette volna példaképének. A „*Szólítlak, hattyú*” című kötetének tanulmányában Jánosi Zoltán vissza-visszatérően elemzi, ismerteti Nagy László magyar lírát megújító, sikerrel záruló kísérletének eredményeit, eszközeit, többek között a feltámasztott mítoszokat és

költői újrakeresztelemként a magyar és a délszláv népköltészetben való megmerítkezését is. Nagy László elementáris hatását bizonyítja, hogy költészete az epigonok hatalmas táborát mozgósította, akiknek olykor álhazafias parafinolajjal átitatott gyengécske versei azonban azonnal lelepleződtek. (Az avantgárd, pontosabban az epigon-avantgárd mégannyira silány hablaty versszövegei e tekintetben sokkal rejtőzködőbbek... a kritikusok előtt is.) Nagy László utánözhatatlannak bizonyult,

de költészetének tápláló sóit az igazi tehetségek, mint Király László vagy Farkas Árpád – hogy csak a határon túli kortársainkat említsük – termékenyítő módon magukba tudták szívni.

Oláh János az epigonokra célozva leszögezi: „Sohasem voltam Nagy László-utánzó... És a magyar hagyományra valamit is adó költő számára kötelező prófétai, messianisztikus vagy éppen elátkozott pózokat nem volt kedvem, se tehetségem felölteni. [...] Íróként is kiszolgáltattott, szellemi száműzetésbe kényszerült magánszemélyként szemléltem a világot, s ebből a szempontból próbáltam leírni élményeimet, gondolataimat.” Ez persze nem jelenti azt, hogy Nagy László ne hatott volna rá ugyanúgy, mint Illyés Gyula, Pilinszky János vagy Szabó Lőrinc. E névsor – a kötetben felvillantott világirodalmi költőket is beemelve – folytatható...

A kiszolgáltattottság nemcsak Oláh János életének kulcsfogalma. Ránk leselkedő veszély. Tudatosítanunk kell, mert a manapság hisztérikusan hangoztatott *progresszió* jegyében a minden megtartó erőt tagadó szabadságvágy téveszméjéből táplálkozva szellemi-érzelmi rabságba vetheti,

vagyis a manipulálható tömegbe taszíthatja, látogat-életre ítélné az embert. Ezt a *Bűvös kör* című, egyszerű felszólító mondatokból álló – s egyetlen kijelentő mondatból lezáró – Oláh János-vers végkifejlete érzékelteti drámaian: „Fordíts hátat az írásnak, / fordíts hátat a törvénynek, / fordíts hátat a hagyománynak, / fordíts hátat a kötelességnek, / fordíts hátat a tudásnak, // vesd el bilincseiket! // Magadban keresd az írást, / magadban keresd a törvényt, / magadban keresd a hagyományt, / magadban keresd a kötelességet, / magadban keresd a tudást, // s te magad leszel a bilincs.”

A költő összegyűjtött verseit tartalmazó, 2014-ben napvilágot látott *Belső tükör*, amely Jánosi Zoltánnak is sorvezetőül szolgált, *A miért a semmiért?* című „belső” kötettel zárul. Ennek bevezetőjeként olvasható „az öregedő, betegségekől sújtott Oláh János egyik legismertebb verse”, a *Pincszerei elégia*, amelyben „a tájleírás, az emberi szituáció megfestése és az önelemzés tökéletes összhangja valósul meg” – írja a monográfia szerzője. „A mű szcenikai kereteit a kiforró bor időszakában (október–november táján) esett pincszerei magányos borozás adja, s ennek keretében nő fel igen nagy erővel az egész személyes (és részben átfogóan emberi) sorsra tekintő emlékezés, értelemkeresés.” A vers záró szakaszát – „Fölcsillan poharamban remegve a bor, / íze a múlás lázas csókjába bomol, / Hold, víz, éj metszéspontjában valahol / létem túsúrásnyi fájdalma kiforr” – tudatosan követik a kötetet összeállító Oláh Jánosnál a *Bocsáss meg!* kezdő sorai – „Bocsáss meg nekem Istenem! / e földre vert szegénynek” –, amelyek akár a Vasy Gézának ajánlott vers címével is folytatódhatnak: *Útban a végső hallgatáshoz*.

Oláh János prózaírói életműve is ugyanolyan gazdag, mint a költői. Ennek megfelelően ismertetésének, elemzésének Jánosi Zoltán – részben az életpálya kronológiai rendjéhez igazodva – tág teret szentel: „A társadalmi körképnek (tipikus modellt adó kereszt- és hosszmetseti ábrázolásnak) a megalkotása nagyon tudatos vállalkozás az író munkásságában. Történeti szempontból ez a totálisabb ábrázolási igény a Somogy megyei szülőfalutól, a nagyszülők és részben a szülők lakóhelyének környékéről sarjad ki, és a novellák hosszú sorában – s a *Közel* (1977), a *Visszatérés* (1979), *Az őrült* (1983) című regények egymásba kapcsolódó képkockáiban is – jeleníti meg a falubelieknek és a rájuk rontó külső hatalmaknak: az idegen megszállóknak, a kommunista kiszolgálóknak s ezek belső apparátusának arcát. Ennek a geográfiai térnek a tágulásával kerül aztán a kisváros s a nagyváros pereme is az alkotói látómezőbe.” Az idézett szövegben a szerző nem véletlenül beszél képkockák-

ról. Oláh János 2012-ben megjelent *Száműzött történetek* című kötetének (amely voltaképpen a közel negyedszázaddal, illetve bő tíz évvel azelőtt kiadott *Az örvényes partján* és a *Vérszerződés* című kötetek helyenként „kiigazított” írásából merített válogatás) szinte minden novellája filmforgatókönyv alapjául is szolgálhatna. Nem véletlen, hogy Oláh János drámái is izgalmasak, s ha némi támogatást, kibontakozási lehetőséget kap, a kortárs magyar színház megújítói között is számon tarthatnánk.

Prózájának jelentős részében, de a *Közel* című regényében egyértelműen – Jánosi Zoltánt idézve – „a gyermek látószögéből kibontott, de a felnőtt értékrendjét tükröző ítéletek a magyar falut és részint a vidéki kisvárost radikálisan átalakító, annak hagyományait, értékrendjét, egyedi emberi sorsait szétromboló diktatúráról (kíméletlen vallásellenessége, az 1956-hoz vezető népellenességének számos története, így a padlássöprések, parasztkínzások stb.) csupán az egyik főbb vonalát képezik a rendszerellenes regényvonásoknak. A másikat az az esztétikai nóvumrendszer adja, amelyet Oláh János részben a nemzeti és valóságfeltáró, illetve »harmadikutas« tartalmai miatt a korszak irodalomfelfogásának egyik legnagyobb ellenségeképpé adó magyar népi írói hagyományon, részben pedig közelmúltja és jelene nyugat-európai prózairodalmának újító hozadékai alapján dolgoz ki, és állít e művében fénylő élességgel szembe mind a »szocialista realizmus«, mind pedig az eszmei alapon rendszerhűvé degradálni akart, »megdolgozott« avantgárd örökségével.”

Az idézettekben következik, hogy Oláh János korántsem a kordivathoz igazodó „kényelmes” témákat vállal fel. Ez lehet egyik oka a népi irodalmi hagyományok folytatásaként értelmezhető regényeit, novelláit övező hallgatásnak s személyes mellőzöttségérzésének. Holott a hetvenes években Magyarországon szárbá szökkent posztmodern próza előfutárának éppen a – Réz Pál, Határ Győző, Kodolányi Gyula által egyébként nagyra értékelt – *Közel* című regénye tekinthető, amely – Jánosi Zoltán fentebbi eszmeifuttatását folytatva – „a magyar próza huszadik század közepén-végén végbement megújulásának abba a hullámába illeszkedik, amelyet Krúdy, Bródy Sándor, Kaffka Margit, Gelléri Andor Endre és néhány más alkotó áttörései után Ottlik Géza, Mándy Iván, Mészöly Miklós motivációi és a világirodalom ezekkel analóg inspirációi alapoztak meg”. A *Közel* és a *Visszatérés* című regényekkel egy időben, az 1970-es években „jelentősebb írásokkal a később az ezredvégi prózánk legfontosabb újító csoportjaként számon tartott alkotók (Esterházy Péter, Nádas Péter, Hajnóczy Péter, Krasznahorkai László és mások)

csak egy része lépett még színre”. Oláh János elhallgatásának egyik oka mintha az elhallgatása lett volna. Ami „nem talál a maga pillanatára, az végleg elkéshet” – utal az így kialakult értékelés-mulasztás veszélyére Kodolányi Gyula, aki leszögezi: „Ez a visszhangtalanság nagyon is valós szituáció. Nem merő véletlen, nem is egy életrajz anekdotikus részlete, hanem – mondhatni – nemzedéki sors. És kevesen szegeztek vele szembe ambiciózusabb művet, mint Oláh János.”

A közösségi szellemi élet szervezése, a határon túli magyar irodalom pártfogása, a fiatal tehetségek felkarolása, útra bocsátása is részét képezi Oláh János és a költő-prózaíró Mezey Katalin gazdag életművének. Nemzedékének tagjai közül kevesen tettek annyit irodalmunk mindennapi létéért, mint ez a család életvezetésben is példát mutató házaspár. Oláh János nevéhez fűződik a Magyar Napló című havilap megmentése, új arculatának, szellemiségének kialakítása, a Magyar Napló Kiadó és az Irodalmi Magazin megalapítása, a Magyar Napló könyvesbolt létrehozása – hogy csak az irodalom, az irodalmi hagyományok, értékek terjesztéséhez, tudatosításához kapcsolódó tetteket soroljuk.

Jánosi Zoltán a monográfia függelékében számba veszi Oláh János idegen nyelven megjelent műveit is. A németül kiadott elbeszélés-gyűjtemény és az angol-

ul napvilágot látott verseskötvény mellé tehetjük a költő 2016 májusában a varsói könyvhéten bemutatott „lengyel” válogatott verseinek *Elérhetetlen föld (Nieosiągalna ziemia)* című kötetét is. A kiadó és a fordító (Jerzy Snopek, napjaink magyarországi lengyel nagykövete) versenyt futott az idővel, hogy lengyel verseskötényét a már halálosan beteg költő kézbe vehesse. Ez a futás Oláh János Szent Pál-i életfutásának bevégzése előtt célt ért. Mi több, az örökkévalóságba készülő költő még a kiváló lengyel esztéta, Wojciech Kaliszewski róla írt, *Ulisszesz kalapja* című méltatását is olvashatta: „Oláh János poétikája [...] az ember életében megélt, mélyebb állapotokat és tapasztalatokat leleplező versek felé vezetett. Költészetének nyelve, a lingvisztikai – nyelvi, szemantikai és a beszéd mondattani rétegei – kísérletek nem fogták vissza a létezés értelmét és célját vizsgáló költő képzeletvilágát. Az *Elérhetetlen föld* költője számára az igazi kihívás annak a formának a keresése volt, amely képes ellenállni az életet pusztító erőknek, miközben »megjósolja« a mulandóság határát. A költő ezeket az ellentéteket a belső szabadságából és igazságkereséséből merített erő következtében volt képes egyensúlyban tartani.”

Jánosi Zoltán monográfiája méltó emléket állított a műveivel a magyar irodalomtörténet élvonalába került Oláh Jánosnak.

OLÁH ANDRÁS

Demeter Zsuzsa: Sigmond István

MMA, 2018

OLÁH ANDRÁS (1959) Mátészalka

Sigmond István kétségkívül az erdélyi magyar irodalom egy rendkívül sajátos megítélésű alakja. Meglehetősen kusza és göröngyös pályát kellett befutnia ahhoz, hogy ne csupán ismert, de elismert alkotó lehessen. Bár írásai már a hatvanas évek végétől rendszeresen megjelentek, a kritikai fogadtatás elutasító volta miatt sokáig érezte – érezhette – magát körön kívülnek. Hogy mindezt magánemberként és íróként miként élte meg, sértettsége, kiábrándultsága ellenére miért folytatta a kezdetben szélmalomharcnak tűnő küzdelmet, mennyiben alakította, formálta az elutasító kritika az alkotói munkát, nyomot hagyott-e az általa alkalmazott irodalmi nyelven és stíluson, s mindezek mellett mennyire tudta hitelesen közvetíteni a mondaniva-

lót – sok egyéb mellett ezekre a kérdésekre kísérel meg választ keresni Demeter Zsuzsa monográfiája, amely az MMA *Közelképek írókról* címet viselő sorozatában jelent meg 2018-ban.

A szerző különleges helyzetből közelíthetett a sigmondi életműhöz. Egy rövid ideig ugyanis munkatársakként dolgoztak együtt a Helikon szerkesztőségében. Ebből a kapcsolatból azonban saját bevallása szerint is keveset profitálhatott a monográfus, aki – mint azt az előszóból megtudjuk – Sigmondot a szerkesztőségben eltöltött közös évek során rendkívül zárkózott, befelé forduló, csak a munkára koncentráló egyéniségnek ismerte meg.

Mindenek ellenére Demeter Zsuzsát foglalkoztatta a sigmondi szemlélet és látásmód, és eme